

ABDÜLKÂDIR MERÂĞÎ'NİN HAYATI, KİŞİLİĞİ VE MÛSİKÎ YÖNÜ

Abdülkâdir Merâğî's Life, Personality, Musical Interest

Dr. Kubilay KOLUKIRIK
Kuyubaşı İ.Ö.O. Öğretmeni, Ankara
kubilaykolukirik@yahoo.com.tr

Özet: Bu makalede Abdülkâdir Merâğî (1353–1435)'nin hayatı, kişiliği ve mûsikî yönü tespit edilerek incelenmiştir. Abdülkâdir Merâğî mûsikî hakkında birçok kitap yazmıştır. Biz bu makalede onun eserlerinde belirttiği mûsikî nazariyatı konularına değinmeyerek sadece yazdığı eserlerin ihtiva ettiği konular hakkında bilgi verdik. Onun mûsikîye ilgisini bütün yönleri ile tespit ettik. Hayatını, kişiliğini ve mûsikî ile ilgisini ortaya koyarken de mümkün olduğunca kendi kitaplarına başvurmaya gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Abdülkâdir Merâğî, Abdülkâdir Merâğî'nin hayatı, kişiliği, mûsikî ile ilgisi, mûsikî kitapları, besteciliği, mûsikî nazariyatçılığı.

Abstract: In this article Abdülkâdir Merâğî's life, personality, musical interest are examined by determination. Abdülkâdir Merâğî wrote a lot of books about music. In this article we gave information about the subjects including his Works without touching the subjects of musical theories in his works. We determined his interest to music with all the points. When we are stating his life, his personality and his musical interest, we especially tried to study our subject by referring his works.

Key Words: Abdülkâdir Merâğî, his life, his personality, his interest in music, his books about music, about being a composer, his theories about music.

Giriş

Abdülkâdir Merâğî (1353–1435), Türk mûsikîsi tarihinin gelişim sürecinde adından sıkça bahsedilen ve çok önemli bir mûsikî üstadı olduğu halde hayatı, kişiliği ve mûsikî yönü hakkında ülkemizde yeterince çalışma yapılmamış olan şahsiyetlerdendir.

Abdülkâdir Merâğî, küçük yaşlarda *Kurân-ı Kerîm*'i hıfzetmiş olması, güzel sesi ve yorumu, şiire olan hâkimiyeti, beste yapma ve ritim oluşturma konusundaki mahareti, çalgı mucitliği, çalgı çalmadaki üstün yeteneği ve mûsikî teorisyenliği gibi birçok özelliği toplamış olan bir otoritedir. Kendi döneminden önce mûsikînin temel konularından “cem”, “perde”, “devir” gibi kavramlarının tanımı hakkında yapılan tartışmalara üstün zekası ile açıklık getirmiştir. Onun, nağmelerin aralıklarıyla oluşturduğu gamlar (devir) hakkında ifade edilen kavramların anlamlarındaki belirsizlikleri gidererek Türk mûsikîsi nazariyatında günümüzde de önemini koruyan bu kavramlara açıklık getirdiğini ve “makâm” kavramının kullanımını yaygınlaştırdığını görüyoruz.

Bu makalede, Türk mûsikî tarihinde “Merâğalı Abdülkâdir”den (1360-1435), İtri’ye (1640-1712) kadar uzanan ve **Klasik Öncesi Dönem**” diye adlandırılan bir dönemin çığırını açan ve Türk mûsikî nazariyatına ciddi katkılar sunmuş olan bu mûsikî bilginimizi biraz olsun tanıtmaya ve mûsikî yönünü ortaya koyabilmeye gayret edeceğiz.

A- Abdülkâdir Merâğî'nin Hayatı

1-Yaşadığı Çevre:

Yaşadıkları dönemlerde çığır açmış olan ilim adamları ve onların eserleri incelenirken atlanmaması gereken mühim konulardan birisi de, bu önemli zatların hayatlarının geçtiği ve iletişim içerisinde oldukları devletler hakkında bilgi verilmesidir. Bu nedenle Abdülkâdir Merâğî (1353-1435)'nin yaşadığı çevreye kısaca değinmek istiyoruz.

-Abdülkâdir Merâğî'nin yaşadığı çevreye baktığımızda, merkezini İran'ın teşkil ettiği İlhanlı topraklarında hüküm sürebilmek için daha önce bu devlete hizmet etmiş olan birçok sülâle arasında, büyük bir mücadelenin verildiğini görüyoruz. Türkmen Akkoyunlu ve Karakoyunlular *Azerbaycan*'ı, Muzafferîler *Fars* ve *Kirman* bölgelerini, Celâyirîliler ise *Irak*'ı işgal etmişlerdi. Abdülkâdir Merâğî'nin çevre devletlerin hükümdarlarıyla ilişkileri mevcut olduğundan bu devletlerle ilgili kısa bilgiler vermemiz yararlı olacaktır diye düşünüyoruz. Abdülkâdir Merâğî'nin en çok diyalog içerisinde olduğu devletin Celâyirîliler olduğunu gördüğümüz için de ilk önce bu devlet hakkında bilgi vermek istiyoruz.

a-Celâyirîliler (1340-1431): İran'ın batısı ile Kuzey Irak'ta hüküm sürmüş olan Moğol hânedanıdır.¹ İlkâniler de denen Türkleşmiş, fakat

¹ Muzaffer Ürekli, “Celâyirîliler” *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, c. VII, s. 264.

Moğol asıllı, Sünnî-Hanefî mezhebinden, dilleri Türkçe olan, ancak kültür dili olarak Farsçayı kullanan bir hânedandı.²

Celâyirîliler Hânedanı'nın kurucusu Şeyh Büyük Hasan (Şeyh Hasan-ı Bozorg), 1340'ta Bağdat'ı alarak başkent yapmıştır. Yerine geçen oğlu Şeyh Üveys, 1356 yılında Altın Ordu'nun elindeki Azerbaycan ve merkezi Tebriz'i, sekiz yıl sonra da Diyarbakır ve Musul'u ele geçirmiştir. Bir yandan Doğu İran'daki komşusu Muzafferîler ile mücadele ederken, bir yandan da Van yakınlarındaki Karakoyunlu ve Ermeniler ile savaşan Şeyh Üveys, 1337 yılında Karakoyunlular'ın kendisine müttefik olmasını sağlamıştır.³ Şeyh Üveys'in 1382'de ölümünden sonra yerine geçen oğlu Hüseyin döneminde de aynı mücadeleler devam etmiştir. Az bir zaman sonra tarihe "Ahmet Celâyir" ismiyle de geçen Sultan Gıyaseddin Ahmet, ağabeyi Hüseyin'e isyan etmiş ve Tebriz'i alarak, ağabeyi Hüseyin'i de idam ettirmiştir. Ahmet Celâyir, Azerbaycan ve Irak'ta, Üveys'in küçük oğlu olan kardeşi Bayezid ise Irak-ı Acem dolaylarında hüküm sürmeye başlamıştır. Ancak Bayezid de ağabeyi tarafından esir edilerek gözlerine mil çekilmiş, idaresindeki topraklar da ele geçirilmiştir.

Timur'un 1384-1387 yılları arasında Kuzey İran ve Ermenistan'ı istilâ etmesiyle başlattığı harekâtı daha da genişletmesi ve Diyarbakır ile Elcezire'nin yanı sıra Bağdat'ı da alması üzerine, Ahmet Celâyir 1393'te Mısır'da Memlûk sultanı Berkuk'a sığınmış, Timur'un Semerkand'a dönmesinden sonra Berkuk'un da yardımıyla Bağdat'ı yeniden almayı başarmıştır.

1399 yılında Timur'un tekrar Batı'ya gelerek Sivas üzerine yürütmesinden sonra Ahmet Celâyir, müttefiki olan Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'la önce Suriye'ye, orada iyi karşılanmamaları sebebiyle daha sonra Osmanlılar'a, Yıldırım Bayezid'in yanına kaçmıştır.

Timur'un Yıldırım Bayezid ile olan mücadelesi sırasında Ahmet Celâyir eski başkentini yeniden ele geçirdiyse de, bu defa Kara Yusuf'la yaptığı çarpışmayı kaybetmiş ve Bağdat'ı eski müttefiki olan Kara Yusuf'a bırakarak Suriye'ye gitmiştir. Bir süre sonra Timur'un torunu Ebubekir'den kaçan Kara Yusuf da Suriye'ye sığınmıştır. Hapsedilen iki hükümdar Timur'un ölümünden sonra serbest bırakılmıştır. Kısa bir süre sonra Ahmet Celâyir mağlup edilmiş ve eski ülkesini yeniden ele geçirmeyi başarmış, ancak Kara Yusuf ile arasının yeniden bozulması üzerine Tebriz civarında meydana gelen savaşta Ahmet Celâyir, bazı yakın adamlarıyla beraber 1410'da idam edilmiş, devleti de 1431'de Karakoyunlular'ın eline geçmiştir.

Celâyirîliler zamanında çok sayıda Türk Irak'a yerleşmiş ve Türkçe, Arapça'dan sonra ikinci önemli dil haline gelmiştir. Yine bu dönemde

² Yılmaz Öztuna, *Abdülkâdir Merâğî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 23.

³ Murat Bardakçı, *Merâğalı Abdülkâdir*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 12.

Bağdat ve çevresi imar edilmiş, ilim ve sanat erbabı, hânedan mensupları tarafından korunmuştur.⁴

b-Muzafferîler (1318–1393): Güney ve Batı İran’da hüküm sürmüş olan mahallî bir hânedandır.⁵ Abdülkâdir Merâğî’nin Muzafferî hânedanı ile de ilgisi vardır. Bu hânedan yaklaşık 79 yıl İran’ın Fârs, Kirman, Lâristan, İsfahân, Yezd eyaletlerinde Basra Körfezinin doğu kıyılarında saltanat sürmüştür.⁶ Dilleri Farsçaydı. Mezhepleri Hanefî, Taht şehirleri Şirazdı.

İlhanlılar’ın hizmetinde yetişen ve 1344’e kadar İlhanlılar’a tabi olan Muzafferîler, 1387’ye kadar Celâyir devleti’nin nüfuzu altında müstakil kalmışlar, 1387’de Timur’a tabi olmuşlar, sonunda Timur İmparatorluğu’na katılmışlardır.

Muzafferîler’in üçüncü meliki Şah-Şucâ, çeyrek asır tahtta kalmıştır. Abdülkâdir Merâğî bu hükümdarı Şiraz’da ziyaret etmiştir. Bu hükümdar Merâğî’den başka büyük gazel şâiri Hâfız Şîrâzî’yi de himaye etmekle şeref kazanmıştır.⁷

Muzafferîler döneminde daha çok hânedan mensuplarının iç çekişmeleri ve kavgalarıyla geçtiğinden diğer alanlarda olduğu gibi ilim ve sanat alanında da bazı gelişmelerin dışında önemli sayılabilecek ilerlemeler meydana gelmemiştir. Hâcû-yi Kirmânî *Mefâtihu’l-Kulûb* ve *Gevhernâme*’sini Mübârizüddin’e ithaf etmiş, sanatla ilgisi olan Şah Şucâ’nın Hâfız-ı Şîrâzî’yi divanında görevlendirmiş Hâfız-ı Şîrâzî de ömrünün son yıllarını Muzafferî sarayında geçirmiştir.⁸

c-Timurlular (1370–1858): Timur, Müslüman Türk hânedanları içinde, Osmanlı ve Selçuklular’dan sonra, tarihî açıdan büyük önem taşıyan bir hânedanın kurucusudur. 1370 yılında Güney Türkistan’ın Belh şehrinde hakan ilân edildiği tarihlerde Abdülkâdir Merâğî yaklaşık 18 yaşındaydı. Merâğî’nin yaşadığı dönemin önemli bir kısmı Timur’un seferleri zamanına denk gelmiştir. Konumuzla ilgili olan seferlerinden ilki, onun onuncu seferi olan Azerbaycan seferidir. İkinci Azerbaycan seferi, öncekinden iki yıl sonra yapılmıştır. Celâyirîler’den Tebriz’i alan Timur, Doğu Anadolu’ya girmiştir. 1392–96 yıllarında yaptığı Önasya seferi, seferlerinin beşincisini teşkil etmiştir.

1393 yılına Celâyir saraylarında yaşayan, bu tarihten ölümüne kadar Timur ve oğullarının maiyetinde ömür süren Abdülkâdir’in dönemi, İslâm bilim ve sanatının yeniden güçlenmeye başladığı ve Farsça ile Türkçe ve Arapça arasında rekabetin oluştuğu yıllara rastlar.⁹ Timurlular döneminde

⁴ Muzaffer Ürekli, *a.g.m.*, a.y.

⁵ Rıza Kurtuluş, “Muzafferîler”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İst. 2006, c. XXXI, s. 420.

⁶ Öztuna, *a.g.e.*, s. 29.

⁷ Öztuna, *a.g.e.*, a.y.

⁸ Rıza Kurtuluş, *a.g.m.*, a.y.

⁹ Murat Bardakçı, *Merâğalı Abdülkâdir*, s. 47.

birçok araştırmacının da ittifak ettiği gibi devletin resmî dili Türkçe idi. Farsça, şiir, tasavvuf ve bilim dili olarak kullanılıyordu.

d-Osmanlılar (1300–1922): Abdülkâdir Merâğî'nin doğduğu zaman Osmanlılar'ın Bursa tahtında Sultan Orhan (1324–1362) bulunuyordu. Birinci Sultan Murat (1362–1389) tahta geçtiğinde Abdülkâdir dokuz yaşında, onun ölüm tarihinde otuz yedi yaşında idi. Daha sonra tahta Sultan Yıldırım Bâyezîd Han (1389–1402) geçmiştir.

1402'de Sultan Yıldırım Bâyezîd Han, Anadolu Türk birliğini gerçekleştirmek üzere idi. Daha 1396'daki Niğbolu gibi çetin bir savaştan zaferle çıkan Osmanlı Devleti'nin Çubuk ovasında Timur'a yenilmesi ve Yıldırım Bâyezîd'in esir alınması, onun büyük devlet hayallerini birden bire suya düşürdü.¹⁰ Yıldırım'ın torunu Sultan II. Murat Han, 1451'deki ölümüne kadar, Osmanlı Devleti'ni dedesinin bıraktığı sınırlara yaklaştırabilirdi.¹¹ Yani bu savaş Osmanlı Devleti'nin gelişmesini elli yıl geciktirmiş ve fetih hızını kesmiştir.

Sultan II. Murat Han'ın gayretleri ile toparlanan Osmanlı Devleti'ni, 1453'te İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet Han bir cihan devleti yapmayı başarmıştır. Yerine geçen II. Bâyezîd, kardeşi Cem Sultan'dan tahtını korumaya çalıştığı için babasının gösterdiği başarıları aynı hızda sürdürmemiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devirlerindeki ilk hükümdarlar, yaptıkları fetihler esnasında, fethettikleri beldelerde hemen bir cami, yanında ilim tahsili için medrese, muhtaçların ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla imâretler ve bu arada hayır müesseseleri kurdular. Bir tarafta fetihler devam ederken diğer taraftan padişahların ilim ve sanata gerekli önemi verdikleri ve bunların gelişmesine katkı sağladıkları görülmektedir. Sanatın önemli bir kolu olan mûsikî alanında da Osmanlılar döneminde önemli gelişmeler olmuştur. Gerek sarayda gerek toplumun her kesminde mûsikî râğbet gören bir sanat olmuş, nazarî mûsikî alanında önemli eserler yazılmıştır. XV. yüzyılda Abdülkâdir Merâğî, *Makâsîdü'l-Elhân* adlı eserinin bir nüshasını II. Murad'a ithaf etmiştir.¹² Abdülkâdir Merâğî'nin diyalog içerisinde olduğu devletlerden biri de Osmanlı Devleti olmuş, var olan bu iletişimini, oğulları ve torunları devam ettirmiştir.

2-Doğduğu Yer ve Doğum Tarihi

Abdülkâdir Merâğî, bugün İran sınırları içinde bulunan Güney Azerbaycan'ın Merâğa şehrinde doğmuştur. Bu şehir, Emevîler'in

¹⁰ İsmail Aka, "Timurlular". Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s. 44.

¹¹ Yılmaz Öztuna, "Osmanlı İmparatorluğu", *Türk Ansiklopedisi*, c. XXVI, s. 93.

¹² Eserin muhteviyatı için bkz. Rauf Yekta, *Türk Mûsikîsi*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1986, s. 50.

Azerbaycan valisi Mervan bin Muhammet bin Mervan el-Hakem tarafından imar edilmiştir. Abbâsiler zamanında ve Harun Reşit döneminde şehre surlar inşa edilerek bir askeri garnizon yerleştirilmiştir. Yakut el-Hamevî, Merâğa'da fıkıh ve hadis sahasında yetişmiş âlimleri eserinde kaydeder. Onun verdiği bilgilere göre Merâğa; ediplerin, şâirlerin, muhaddislerin ve fukahanın bulunduğu ilim ve kültür açısından önemli bir merkezdir. Eski adı Efrâzerûd olup,¹³ İran'ın Azerbaycan eyaletinde ve Tebriz'in 80 km güneyinde, Sehend dağının güney eteğinde ve Urmıye gölüne dökülen bir nehrin üzerinde bulunmaktadır. On beş bin ahali, yüksek ve harabe bir suru, büyük çarşısı, çok büyük bir hamamı ve etrafında güzel bağ ve bahçeleri vardır. Orta çağda, Hülâgu tarafından pâyitaht yapılmakla, İlhanlı devleti zamanında büyük bir şehir haline getirilmiş ve Nasîrüddin Tûsî'nin bina etmiş olduğu rasathane ile üne kavuşmuştur.¹⁴

Abbasîler'den sonra Merâğa, sırası ile Sâcoğulları, Büveyhîler, Deylemîler ve Revvâdîlerin, 1054-1055'te ise Selçuklular'ın hâkimiyetine girdi. Daha sonra bu şehri Ahmedîler 1146-1147 ele geçirdiler. 1221'de Moğollar tarafından kılıçtan geçirilen şehir, 1225'te Harzemşahlar'ın eline geçmiş, geçen şehir 1231'de yine Moğollar tarafından tekrar geri alınarak, ahali yeniden kılıçtan geçirilmiştir. İlhanlı devletinin kurulması ile Merâğa bu devletin başşehri oldu ve bu tarihten itibaren nüfusunun artmasının yanında ilmî ve kültürel mekânlara da kavuşarak büyük bir gelişme gösterdi. İlhanlıların yıkılması ile beraber sırası ile Celayirliler, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler, 1534 ve 1585 yıllarında iki kez Osmanlılar'ın eline geçen şehir, I. Abbas zamanında (1587-1628) tekrar Safevîler tarafından zaptedilmiştir. 1723 yılında Feridun Han'ın padişaha tâbi olması ile Osmanlı hâkimiyetine girmiş olan Merâğa, 1828 de Ruslar tarafından işgal edilmesinin ardından I. Dünya savaşından sonra İran'a bağlanmıştır. Halen Azerbaycan-ı Şarkî eyaleti (Ustan) içerisinde kendi adını taşıyan ilin (Şehrîstan) merkezidir.¹⁵

Abdülkâdir Merâğî, doğduğu şehre nisbetle "Merâğî" adıyla tanınır. Doğum tarihi belli değildir. Abdülkâdir Merâğî'nin doğum tarihi kesin olarak belli değilse de araştırmacılar değişik değerlendirmeler yaparak, onun 1350-1360 yılları arasında doğduğunu söylemektedirler.¹⁶ M. Ali Terbiyet, doğum tarihi için kaynak göstermeden Abdülkâdir Merâğî'nin Zi'l-kâde ayının 20'si 754 (17 Aralık 1353) tarihinde dünyaya geldiğini belirtir.¹⁷ Abdülkâdir'in doğum tarihiyle ilgili Celâyir Sultanı Şeyh Üveys bin Şeyh Hasan-ı Bozorg tarafından verilen nişanın nesir kısmında şu ifadeler yer alır:

¹³ Yakut b. Abdüllah el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân, Dâru'l kütüb-i İlmiye*, Beyrut 1990 c. V, s. 109-110.

¹⁴ Şemsettin Samî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1898, c. VI, s. 4256.

¹⁵ Osman Gazi Özgüdenli "Merâğa ", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. XXIX, s. 162.

¹⁶ Nuri Özcan, "Türk Müsîkîsinin Âbide Şahsiyetlerinden Abdülkâdir Merâğî", *Türkler*, Ankara 2002, c.VIII, s. 900.

¹⁷ Muhammed Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbaycan*, Tahran 1314, s. 258.

“Allah, ömrünü uzattıkça uzatsın. Biz, zamanda eşi örneği olmayan Kemâleddin Abdülkâdir’in asrında gerçekten de bir zerreyiz. O ise, zamanın tek kişisi ve devirlerin en üstün ulusu. Hiç şüphe yok ki, onun misli ve benzeri mevcut değil. Bize zor ve hoş gelen birçok besteler vücuda getirdi, bunları beğenilir biçimde icrâ etti, nağmelendirdi. Zamanede tanınmış bütün üstatlar ve müsikî bilgileri, onun vasıflarında aciz olarak, şaşkınlık parmağını dişlemek zorunda kaldılar. Şu 774 (1372) yılında hepsi itiraf ettiler ki, bu tavrı, meşrebi ve kudreti göstermekte acizdirler. Bu hususta iddiaya ve tanık göstermeye ne gerek var, bu iş güneşten daha aydınlıktır. Ömründen ve gençliğinden daima faydalansın.”¹⁸ 1372 yılında Abdülkâdir hakkında dile getirilen “gençliğinden daima faydalansın” cümlesi onun bu tarihlerdeki yaşı hakkında bize ipucu vermektedir. İşte bu bilgilerden hareketle M. Ali Terbiyet’in, Abdülkâdir’in doğum tarihi ile ilgili verdiği bilginin yaklaşık olarak doğru olduğu söylenebilir.

3-Ailesi ve Çocukluğu

Abdülkâdir Merâğî’nin babası Gıyâseddin Gaybî, Merâğa şehrinin tanınmış bilginlerindendi.¹⁹ Merâğalı Abdülkâdir, babasından dolayı İbn-i Gaybî (Gaybî oğlu), Hoca Abdülkâdir isimleriyle tanınır.²⁰ Adı kendi yazdığı kitapların dışında kalan değişik kaynaklarda başka başka biçimlerde geçen Abdülkâdir Merâğî, devrinin tanınmış bilginlerinden olduğunu söylediği ve çok büyük saygıyla bahsettiği babası Gıyâseddin Gaybî hakkında, “...Din ve milletin en güzeli Mevlânâ Gaybî -Allah toprağını bol etsin ve onu cennetine koysun- ayrı ayrı ilimlerde yed-i tûl sahibi ve yüksek mertebelere sahiptir. Özellikle bu ilim ve uygulamasında hiç kimse ona yetişememiş ve bu fakîr kul ona tam bir iltifat ve ihtimam göstermiştir. Kendileri çeşitli ilim dallarında eğitim vermekteydiler. Özellikle bu ilim ve uygulamasında mübarek elleriyle verdikleri irşad ve ta’limle bu fakîri mahâret mertebesinin en uzağına mübârek himmetleriyle ulaştırdılar...”²¹ demıştır.

Abdülkâdir Merâğî babası hakkında Şerhu’l-Edvâr’da: “Babam, Fakîr Mevlânâ Gıyâsiddîn Gaybî el-Merâğî -mekânı cennet olsun toprağı bol olsun- Kur’ân-ı Mecîd’in hıfzı ve diğer ilimler onda mevcuttu. İlimde ve uygulamada gerçekten çok ileri idi. Bu ilimlerde geniş birikimi ve yüksek

¹⁸ Murat Bardakçı, “Merâğalı Abdülkâdir’e Verilen Fermân ve Vasıfnâmeler”, *Tarih ve Toplum*, Aralık 1985, sy. 24, s.54–55.

¹⁹ Yılmaz Öztuna, *Abdülkâdir Merâğî*, s. 7.

²⁰ M. Nazmî Özalp, *Türk Müsikîsi Tarihi*, M.E. B. İstanbul 2000, s. 323.

²¹ Geniş bilgi için bkz. Abdülkâdir Merâğî, *Câmiu’l-Elhân*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No. 3644, İstanbul (Müellif hattı), vr. 118^b

dereceleri vardı. Bu fakiri de o yetiştirdi. Ben de çok çalışarak onun koyduğu hedeflere ulaştım."²² demiştir.

Avrupalı müellifler Abdülkâdir'e İranlı bir nazariyeci diye bakarlar. Fakat bu doğru değildir. Çünkü onun doğum yeri olan Merâğa şehri Azerbaycan'da bulunmaktadır. Bu bölgenin nüfusu, Türkmen lisanı denilen bir lisanı konuşan Türkmen kabilelerinden teşekkül eder.²³

Abdülkâdir Merâği'nin Türklere has olan beste formlarından birisi olan "kökler" hakkında verdiği bilgiler onun Türk kültürüne olan aşinalığını açıkça ortaya koymaktadır. Eserlerindeki bu açıklamalar da onun Türk olmadığı savını zayıflatmaktadır.²⁴

Abdülkâdir Merâği'nin üç oğlundan büyüğünün adı Nureddin Abdurrahman, ortanca oğlunun adı Nizameddin Abdurrahman, küçük oğlunun adı ise Abdülaziz'dir.

4-Eğitimi ve Tahsili

Abdülkâdir Merâği, çeşitli ilimlerde mükemmel bir tahsil görmüş, genç yaşında yetenekli bir müzisyen olarak tanınmıştır.

Kırâat ilmi, şiir, edebiyat, celi hat, Arapça, Farsça öğrenmiştir. Anadili Türkçe olan Abdülkâdir'in, Farsça'yı aynı derecede öğrendiği muhakkaktır.²⁵ *Dânişmendân-ı Azerbaycan*'da Abdülkâdir'in dört yaşında okula gittiğini, sekiz yaşında Kurân'ı ezberlediğini, daha sonra da sarf, nahiv ve beyânla meânî üzerinde çalıştığını ileri süren bilgiler mevcuttur.²⁶

Abdülkâdir Merâği'nin kitaplarından kendisi de hafız olan babasının, Kurân'ı ezberlemesi konusunda da onu eğitmiş olduğu anlaşılmaktadır. *Câmiu'l-Elhân* adlı kitabında bu konuda şöyle demektedir: "*Hazretin bu kulu eğitmesinin nedeni Kurân hâfızı olmamdan dolayı sesler bilgisini hakkıyla öğrenebilmemdir. Böylece Kurân tilâvetini güzel seslerle yapabileyim. Bu, en başta bilmem gereken şeydir.*"²⁷ Babası Gıyâseddin Gaybî, oğlu Abdülkâdir'i âlimlerin ve âriflerin meclisine götürüyordu. Mevlânâ Gaybî buralarda güzel nağmelerle Kurân tilâvet ediyordu. Ayrıca göntülde yer eden şiirleri, heyecanlı nağmelerle okuyordu. Öyle ki böyle yaptığı meclislerde, herkes onun hakkında hayır duâlarında bulunuyordu.²⁸

Abdülkâdir Merâği, mûsikî konusunda yaşadığı zaman diliminden önce ve yaşadığı devirde yazılmış olan bütün kitap ve risâleleri topladıktan

²² Abdülkâdir Merâği, *Şerhu'l-Edvâr, (Zevâidü'l-Fevâid Bölümü)*, (Nşr. Taki Biniş), Tahran 1991, s. 393.

²³ Rauf Yekta, *Türk Müsikisi*, s. 50.

²⁴ "Kökler" hakkında Abdülkâdir Merâği, *Câmiu'l-Elhân*'da bu konu ile ilgili bazı açıklamalarda bulunmuştur. Bkz. Abdülkâdir Merâği, *Câmiu'l-Elhân*, vr. 117^b

²⁵ Öztuna, *a.g.e.*, s. 7.

²⁶ Muhammed Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Azerbaycan*, s. 258.

²⁷ Abdülkâdir Merâği, *Câmiu'l-Elhân*, vr. 118^b

²⁸ Muhammed Ali Terbiyet, *Makâlât-ı Terbiyet*, s. 77.

sonra bu ilmin ayrıntılarını içeren kitapları dikkatle okuyup inceledi. Çok ayrıntılı olarak kitapları tercüme ve şerh etti.²⁹ Mûsikî ilminde, zamanın hiçbir ustası, onunla boy ölçüşemez ve ondan önde olma iddiasında bulunamazdı. Hayır kitâbeleri yazmada ve taşlara tarih kazımada mucizevî bir kudrete sahipti.³⁰ Üç dilde şâir, altı kalemde hattat, musavvir ve kirâat ilminde oldukça mâhirdi.³¹

5-Çalıştığı Siyaset Adamları

Abdülkâdir Merâğî'nin iletişim içerisinde olduğu siyaset adamları ve yaşadığı hadiseler hakkında en tutarlı bilgileri, yine Abdülkâdir'in mûsikî ile ilgili yazdığı kitaplarında bulmaktayız.³²

Abdülkâdir Merâğî genç yaşta Merâğa'dan ayrılarak Tebriz'e gitmiş, burada mûsikî bilgisi ve kabiliyetiyle kısa sürede kendini tanıtarak Celâyir hükümdarı Şeyh Üveys'in (1356-1374) sarayına alınmıştır.³³ Üveys'in ölümünden sonra tahta geçen oğlu Sultan Celâlettin Hüseyin zamanında da sarayda bulunmuştur.

Abdülkâdir, Üveys'in saltanatı döneminde çocukları ile, özellikle de Ahmet Celâyir'le yakın irtibatla bulunmuştur. İlerleyen yıllarda Ahmet Celâyir'in nedîmi olarak ün yapmış, ona Safiyyüddîn'in *Kitâbü'l-Edvâr ve Şerefiye* adlı kitaplarını okutmuştur.³⁴

1386 yılında Timur'un Tebriz'i almasından sonra Bağdat'a kaçan Ahmet Celâyir'in yanında Abdülkâdir de bulunuyordu. Ahmet Celâyir Mısır'a Memlük sultanı Berkük'un yanına kaçmıştır. Onunla birlikte gitmek üzere Bağdat'tan ayrılan yakınları arasında bulunan Abdülkâdir, Timur'un emirleri tarafından Kerbelâ'da yakalanmıştır. Ahmet Celâyir'in hanımları, oğlu, Bağdat'ın seçkin sanatçıları ile ileri gelen bazı kişiler de yakalananlar arasındadır. Kerbelâ'dan Bağdat'a gönderilerek Timur'un huzuruna çıkarılan Abdülkâdir;

*“Maşrik-ı magrib musahhardır sanga
Devlet-i nusrat mukarrardur sanga
Feth-i nusrat daima bilgingdedur
Devletiün Hak'dan mukarrardur sanga”* kıtasını okuyarak

Timur'un himayesine girmiştir.³⁵

²⁹ Muhammed Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbaycan*, a.y.

³⁰ Gıyaseddin Muhammed Handmîr, *Târih-i Habîbüsseyer fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, Tahran 1362, c. III, s. 14.

³¹ M. Kemal Özergin, “Hace Abdülkâdir Merâğî'nin Manzum Bir Arzıhali”, Kemal Çığa Armağan, İstanbul 1984, s. 133.

³² Geniş bilgi için bkz. Abdülkâdir Merâğî, *Şerhu'l-Edvâr*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi A. 3470, vr. 40^b-41^b

³³ Nuri Özcan, “Abdülkâdir Merâğî”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, c. I, s. 242.

³⁴ Murat Bardakçı, *Merâğalı Abdülkâdir*, s. 31.

³⁵ Muhammed Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbaycan*, Tahran 1314, s. 261.

1398'de Timur'dan nişan almıştır. 1404 yılında Seyyid Şerif Curcânî, Abdülkâdir'i ögen yazısını kaleme almıştır. 1405 yılında Semerkand'a Timur'un torunu Halil'in maiyetine girmiştir. Aynı yıl *Câmiu'l-Elhân*'ı yazarak, oğlu Nureddin Abdurrahman'a ithaf etmiştir. 1407 yılında Halil'in, amcası Şahrüh tarafından devrilmesi üzerine, Herat'ta Şahrüh'un maiyetine girmiş, 1415 yılında *Câmiu'l-Elhân*'ı gözden geçirerek Şahrüh'a ithaf etmiştir. 1418'de *Makâsıdü'l-Elhân*'ı yazmıştır. 1423'te *Makâsıdü'l-Elhân*'a son şeklini vermiştir.³⁶ 1435'te Herat'ta büyük bir veba salgını olmuştur. Bu salgında bir günde on bin kişinin öldüğü, meşâyih ve âlimlerden Şeyh Zeyneddin el-Hâfî ve Sadeddin Teftezânî'nin oğlu, Şemseddin Muhammed ve Mevlânâ Burhâneddin Atâullahü'l-Harezmî ve kardeşi Mevlânâ Asileddin Tâcü'l-eimme, mûsikî üstâdı Hâce Abdülkâdir Merâğî, Seyyid Nureddin Muhammed ve bunun gibi kişiler ahirete intikal eylediler.³⁷

B-Abdülkâdir Merâğî'nin Kişiliği

Abdülkâdir Merâğî'nin eşsiz kişiliği ve üstün vasıfları ile yaşadığı dönemde ünlü siyaset adamlarının ve şâirlerinin övgüsüne mazhar olması³⁸ onun mükemmel bir şahsiyete sahip olduğunun en belirgin göstergesidir. Onun kişiliği hakkındaki bilgileri, yaşadığı dönemde kendisi hakkında kaleme alınmış olan methiye yazılarından elde ediyoruz.

Timur'un Abdülkâdir için verdiği "nişân"ın metni şöyledir:

"Yeryüzünde bulunan üstün kişilerin, çağımızda yaşayan fesâhat ehlinin umûmiyetle ve özellikle Semerkandlılar'ın, üstün ve büyük kişilerinin bilmesi gerekir ki, Allahu Teâlâ temiz nağmeleri birbiriyle uzlaştırmış, zevk ve şevk veren yaratış usûlünün nağmeli ve tat verici te'liflerini tasnif etmiş, edvârın tabakalarının birbirlerine uzaklık ve yakınlık miktarlarını uygun bir hale getirmiş, gece ile gündüzün uzayıp kısalmalarının tertibini, "Rabbîn dilediğini yaratır" (Rum sûresi 64) hükmünün üstün hikmeti ile zuhûra getirmiş, "iki sarp yolu ona göstermiştir" (Beled sûresi 10) düğâhının taksim mahallinde halkın ileri gelenleri ile zamanın istidat sahiplerinden bulunan herkesin "onlar öyle kişilerdir ki Allah onlara nimet ihsân etmiştir" (Meryem sûresi 58) "başarısını lütfederek dilediğine hikmeti verir" (Bakara sûresi 269) muktezâsınca hicâz yollarını aşıp olgunlukla olgunluklar kâbesine yönelmesini sağlamıştır. Ve böylece, "her üstünlük istidâdı bulunana üstünlüğü verir" (Hud sûresi 3). "Bu âleminde onları, rabbîn nurlarının feyezân yeri, ihtiyaçsız rabbîn lütûflarının essiz mazharları kılmıştır". " bu, Allah'ın lutfu ve ihsanıdır ki, dilediğine verir Allah pek

³⁶ Murat Bardakçı, *Merâğalı Abdülkâdir*, s. 166.

³⁷ Müneccim başı Ahmed Dede, *Sahâifu'l-Ahbâr*, (Müneccim Başı Tarihi), İstanbul, 1285, c. III, s. 57.

³⁸ Abdülkâdir Merâğî'nin kişiliği ve üstün yetenekleri hakkında, Timur'un Fermanı, Şeyh Üveys'in, Celâlettin Hüseyin'in, Şehzade Şeyh Ali'nin, Üveys oğlu Sultan Bayezit'in yazıları için bkz. Murat Bardakçı, *Merâğalı Abdülkâdir*, 162-182 arası.

büyük lutûf ve ihsan sahibidir” (Cum’a sûresi 4) bu çeşit ihtiyaç sahiplerinin hatırlarına riâyet onları halka bildirip sanlarını yüceltmek, zamanın padişahlarına ve yüce hakanlarına vâcip olmuştur. Sözü böylece yürütmekten maksat âlemdeki fesâhat erbâbının kendisine uyduğu, zamanın tek kişisi, cihânın essiz eri, en büyük efendinin güzel huylarını sağlam olgunluklarını etraflıca anlatmaktadır. Öyle biridir ki Edvâr’da ona benzer biri var olmamıştır.

Öyle bir erdir ki, mûsikî bilenlerin hepsine de pâdişahtır. Onun üstünlüğüne karşı Saftıyüddin’den kim bahseder? Yıvanlı Fisagor gibi yüzlerce üstat, önünde bir gedâdır. “Zühre, utancından çeng gibi ona karşı başını öne eğmiştir. Böylece cihan gönüller okşayan sesinin ünü ile dolmuştur. Hicaz’da bilgi erbabı içerisinde O’nun gibi olgun kişiyi kim görmüştür? Onun sözüne aykırı sözü kim söyleyebilir? Âlemde ona benzer kişi nerededir? O’nun gönlü gibi bir yıldız yücelik doğusundan baş gösterip parlamamıştır. O’nun vücûduna benzer bir şube irfan bahçesinden bitip boy atmamıştır.

Öyle bir erdir ki, ruh bağışlayıcı sesinin tesiri ile Irak’ta, İsfahan uşşâkî’nin kâr’ı bülbül gibi şakırmaktadır. İşaretileri, ilim muru ile kurtuluş ışığıdır. İbâreleri, lütûfün fazlalığı ile şifa kanunudur. İnciler saçan lafızından, sel sebil zülâli damlamaktadır. Hâsılı sözün çağlayanı da ancak size mahsustur”. İnsanların üstâdi, fazilet sahiplerinin beğenisini kazanan, ahlaki övülen şeriat ve dinin olgunu Mevlânâ Abdülkadir Allah kadrinin pâyelerini yüceltsin yaşadığı onların şereflerini dileğine uygun etsin. Öyle birisidir ki, onun olgunluklarının şöhrêt sedâsını sağır granit bile duymuştur. Feleklerin döndükleri dâirelerin sazlarının organunu, ussâkın gönüllerindeki nühuftı sırlar, râst perdesinden nevâ vermektedir. Riyâzî ilimlerden olan mûsikî fenninin kânununda ona benzer bir istidat sahibi, dilini nağmelerle açmamıştır. Onun sesinin utangaçlık elinden, Zühre’nin kulağı tambur gibi boyuna burulmaktadır. Kur’ân okuduğu zaman, akla c:ın bağışlar. Nitekim Dâvut’un nağmeside, Zebûr’u okurken böyle yapmıştır.

Anlatış bakımından en açık söz söyleyen, lehçesi en düzgün bulunan, delili en büyük, huzuru en değerli, ahlâkı en güzel, evsâfi en latîf, soyu en temiz, lütûfu da kahrı da en yüce olan öyle bir zâtı ki güzellikte esi bulunmayan ve örtüler altında gizli olan, el dokunulmamış fikirleri, “ siyah gözlü hûrilerdir ki, hazinelerde saklanmıştı” (Vakı’a sûresi 22-23) vasfıyla vasıflanmıştır. Mûbârek yüzlerinin latîf ve kutlu siması, “bir sihir mi ki? Yoksa görmezsiniz” (Tur sûresi 15) hitâbının ipliğine dizilmiştir. Bütün sözleri nazım olsun nesir olsun, hepsinin de eşi bulunmaz, örneği gönüllere gelmez. Gonca çocuğu zebercet renkli beşikte bahar yelinin esintisi ile güldükçe, güzel bülbül hiçbir çileyi manalar âleminin gül bahçesinde bu çeşit çileyi terennüm etmemiştir. Bu sebeple de cihânı aydınlatan güneş gibi şöhrêt kazanmış, söz gibi anılır hale gelmiştir.

Âb-ı hayat, onun bal lezzetindeki sözlerinden utanmıştır. Şimâl yeli onun nefeslerinin kokusuna hayran kalmıştır. Hüner yücelik şerefının bayrağını O'nun yüzünden yüceltmıştır. Söz, onun düşünce gözünden güzellik elde etmiştir. Dünya bağı bahçesi düzenleneli böyle bir çiçek ekilmemiştir. Ezel bahçevanının eli, yücelik yeşilliğine böyle bir ağaç dikmemiştir.

Bu kadar düzgün tavrıyla, bu derece ölçülü tabiatı ile fesâhat ve belâgatteki bu kadar olgunluğu ile beraber, törelere de riâyet etmek, meclis âdâbını korumak hususunda melek sıfatları ile muttasıf olan o zâta gînes ışığı altında küçücük bir itiraz nüktesi bile kondurulamaz. Güzel huylarının faydalı nimet sofrasında ona en az ve hafif bir itiraz bile edilemez. Üstünlüklerinin her bölüğü öylesine düzülmüş ve koşulmuştur ki, bütün yüceliklerde ancak O tek olarak yaratılmıştır.

Hâsılı O, esirgenme nazarına mazhar olmuş Firdevs yeşilliğine mâlik huzurumuzda tam bir yakınlığa ermiş, söze sığınmaz bir husûsiyete nâil olarak en yüce mevkie ve herkesten ayrı bir makama ulaşmıştır. Padişahlar padişahının her çeşit inâyetine mazhar olduğu ve buna hak kazandığı herkesçe bilinmeli. Herkes onun rızasını tahsile çalışmalı. O'nun dilediklerini yerine getirmeyi, O'nun isteklerini yapmayı O'nu ululamayı vacip bilmeli. O'nun şükranlarını tesirli saymalıdır.³⁹

Abdülkadir Merâğî'nin *Câmiu'l-Elhân* adlı eserinin "Hâtime" bölümünde, mûsikî icracılarının sahip olması gereken ahlâkî vasıflar ile ilgili verdiği şu bilgiler onun kendi şahsiyeti hakkında da ipuçları vermektedir:

"Bu fenni uygulayacak kimselerin, güvenilir, doğru, sabırlı, iyi huylu, mütevâzî, iyiliksever, güler yüzlü, etkileyici ve doğru sözlü olması gerekir. Dedikoducu, kötü huylu, kötü sözlü, sakaya düşkün, hırslı, tamahkâr, makam mevki peşinde kosan, kibirli, havalı ve haset olmamalıdır. Okumasına, söylemesine ve çalmasına haddinden fazla güvenmemelidir. Gittiği her mecliste Kâdir-i Kerîm'in keremine tevekkül ederek rızkın ondan geldiğini bilmelidir. Kendisine az da olsa ikrâm edildiğinde, minnettâr olup hayır dua edecek. İkrâm edilmezse, gıybet etmeyip huzurda hiçbir şikâyette bulunmayacak. Eğer halk mecliste ona az iltifat ederse sinirlenmeyecek. Eğer o müzik çalarken meclistikiler kendi aralarında konuşurlarsa moralini bozmayıp hatta daha yavaş söyleyerek insanların birbirini dıymasını sağlayacak. Kendisi de halkın gizli sözlerine kulak vermeye çalışacak. Eğer bulunduğu mecliste başka bir söyleyici, okuyucu veya çalgıcı olursa onunla asla münakaşaya girmeyecek. Her durumda o kimseye yapılan ihsâna hasetlik ve gıbta etmeyecek. O kimseye yakın davranarak yardımcı olacak. İçki kullanmayarak, fâsıklar meclisinde bulunmamaya gayret edecek. Hatta böyle meclislerden kaçınacak. Kadınların toplandığı meclislerden uzak duracak ama eğer mecbûriyetten dolayı bulunursa kadınların yüzüne bakmayacak. Arzu ve boş istek içeren şarkı sözlerini

³⁹ Abdülkâdir Merâğî, *Makasîdü'l-Elhân*, Topkapı Sarayı Nüshası, Nr.1726, vr. 77b-78a.

okumayacak. Sâlih kişileri arayacak ve isteyecek. Mecburiyet olmaksızın çağrılmadığı yere gitmeyecek. Bir kimsenin hoşlandığı tasnif ya da beyit olduğunu anlarsa maksadına ulasana kadar tekrar edecek. Sarhoşların meclisinde asla râhevî ve zengûle perdeleri çalınayıp saza da vurmuyacak. Çünkü eğer sarhoşlar meclisinde râhevî ve zengûle çalarsa elbette kavga ve fitne çıkar. Bu durum duyulan ve tecrübe edilen şeylere dayanır. Eğer meclistekiler kendisiyle iyi anlaşmış ünsiyet peyda ederlerse meclis sahibinden izinsiz meclisten ayrılmayacak. Kendisinin istenilmediğini anlarsa çabucak meclisi terk edecek. Uzun lafın kısası eline, diline, gözüne sahip olacak.⁴⁰

Yukarıda Abdülkâdir Merâğî'nin kendi kitaplarından naklettiğimiz bilgiler, onun şahsiyetinin tekâmülünde İslâm ahlâkının çok büyük bir rol oynadığını da göstermektedir.

C-Abdülkâdir Merâğî'nin Mûsikî Yönü

Bu bölümde Abdülkâdir Merâğî'nin mûsikî nazariyatı ile ilgili eserleri ve onun mûsikî ile ilgisi hakkında bilgi vereceğiz.

1-Abdülkâdir Merâğî'nin Mûsikî Kitapları

Abdülkâdir Merâğî'nin kaleme aldığı kitaplar mûsikî nazariyatı ile ilgili kitaplardan oluşmaktadır. İçeriği birbirine benzeyen altı adet mûsikî kitabı yazmıştır. Onun bu kitapları incelendiğinde, bunların birbirlerini tamamladığı ve bir kitapta tümü ifade edilmemiş konuların, diğerinde açıklandığı görülür.⁴¹ Mesela Abdülkâdir Şerhu'l-Edvâr'da "fürû' şedler" konusunu *Kenzü'l-Elhân*'da daha geniş bir şekilde açıkladığını belirtmiştir.⁴²

a-Câmiu'l-Elhân

Nüshaları:⁴³

1- İstanbul Nuruosmaniye Ktp, nr. 3644, 276x175 yazı: 185x113mm
118 yaprak, müellif hattı 818 hicri (1415), Şahrüh'a ithaf edilmiştir.⁴⁴

⁴⁰ Abdülkâdir Merâğî, *Câmiu'l-Elhân*, vr. 62^a - 62^b

⁴¹ Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkâdir*, a.g.e. , s. 139.

⁴² Abdülkâdir Merâğî, *Şerhu'l-Edvâr*, (nşr. Takî Binîş), Tahran Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi Yayını, Tahran 1991, s. 188.

⁴³ Abdülkâdir'in Eserlerinin nüshaları için; Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkâdir*; Ammon Shiloah, *The Theory Of Music In Arabic Writings (c.900-1900) Descriptive Catalogue of Manuscripts in Libraries of Europe And The U.S.A.*, s.172; Muhammed Takî Danispejuh *Mûsikî-nâmehâ*, Tahran 1353, sy.148, sh. s.82, Hüner ü Merdûm, Tahran 1353 hs., Münzevî, *Fihrist*'lerinden istifade edilmiştir.

⁴⁴ Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkâdir*, s.139.

2- İstanbul Nuruosmaniye Ktp., nr. 3645 tarihsiz, bir önceki nüshadan istinsâh olabilir.

3- Oxford, Bodleian Ktp. Marsh 282 (Nisan 1405) tarihli, müellif hattı, oğlu Nureddin Abdurrahman'a ithaf edilmiş, 816 Muharrem'inde (Nisan 1413) yine müellif tarafından bazı ilaveler yapılmıştır.

4-İstanbul Belediye Ktp. nr. 057, XX. yüzyılın başlarında 3644 ten istinsâh edilmiş olup, tarihsizdir. 166 yaprak, 17 satır, 210x160, 150x100 mm.

Câmiu'l-Elhân, Abdülkâdir Merâğî'nin en büyük ve en önemli eseridir. "Nağmeleri toplayan (kitap)" anlamını taşır. Bu eserin mûsikînin usûlünü, fûrûunu ve kâidelerini içerdiğini belirtmiş, kerîm ve izzetli evlatları Nüreddin Abdurrahman ve Nizâmeddin Abdurrahim'in ta'lim etmeleri amacıyla te'lîf ettiğini ifade etmiştir.⁴⁵

Câmiu'l-Elhân'ın içeriği:

Mukaddime beş kısımdan oluşmaktadır: **Birinci kısım** mûsikînin tarifi, **ikinci kısım** mûsikî sanatının meydana gelişi, **üçüncü kısım** mûsikînin konularının anlatılması, **dördüncü kısım** bu ilmin başlangıcının anlatılması ve **beşinci bölüm** bu ilmin amacının ne olduğu ile ilgilidir.⁴⁶

Birinci bölüm dört kısımdır: **Birinci kısım** sesin tarifi, **ikinci kısım** nağmenin tarifi, **üçüncü kısım** sesin ve nağmenin kulağa ulaşma yolları, **dördüncü kısım** tizliğin ve pestliğin sebeplerinin açıklanması.

İkinci bölüm üç kısımdır: **Birinci kısım** perdelerin sınıflandırılması, **ikinci kısım** bakiyye aralığının orantısı ve miktarı ile perdelerin bölünme yolları ve bunların açıklanması, **üçüncü kısım** telin küçük parçalara bölünerek seslerin yerlerinin belirlenmesi ve tek tel üzerinde 17'li nağmelerin taksimi hakkındadır.

Üçüncü bölüm beş kısımdır: **Birinci kısım** aralıklar ve oranlarının açıklanması, **ikinci kısım** aralıkların eklenmesi, **üçüncü kısım** aralıkların çıkartılması, **dördüncü kısım** aralıkların sınıflandırılması, **beşinci kısım** uyumsuzluğun sebeplerinin açıklanması hakkındadır.

Dördüncü bölüm üç kısımdır: **Birinci kısım** bazı cinslerin sınıfları ve bunların oranı, aralıkları ve sayıları, **ikinci kısım** dörtlü ve beşli aralıklardan uyumlu kısımların te'lifi, **üçüncü kısım** ise ikinci tabakanın bölümlerinin birinci tabakanın cinslerine eklenmesiyle oluşan dâirelerin tertibi hakkındadır.

⁴⁵ Abdülkâdir Merâğî, *Câmiu'l-Elhân*, vr.1^b

⁴⁶ Geniş bilgi için bkz. Kubilay Kolukirik, *Abdülkâdir Merâğî ve Şerhu'l-Edvâr Adlı Eserinin XIV Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyatındaki Yeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009 Ankara, s.21; Ayrıca bkz. Abdülkâdir Merâğî, *Câmiu'l-Elhân*, vr. 2^b

Beşinci bölüm dört kısımdır: Birinci kısım tellerin hükmü, ikinci kısım üç tellilerin hükmü, üçüncü kısım dört tellilerin hükmü, dördüncü kısım ise ud-ı kâmil denen beş telliler ve bunun tellerinin birbiriyle alışılmış yolla akort edilmesi hakkındadır.

Altıncı bölüm dört kısımdır: Birinci kısım meşhur dâirelerin açıklanması, ikinci kısım dâire tabakalarının beyânı, üçüncü kısım makamların tayini, Mevlânâ Kutbuddîn'in Safiyyüddîn el-Urmevî'ye itirazı ve Abdülkâdir Merâğî'nin onlara verdiği cevap, dördüncü kısım ise yirmi dörtlü şu'belerin açıklanması hakkındadır.

Yedinci bölüm üç kısımdır: Birinci kısım Aralıkların birbirine karışması, ikinci kısım dâirelerin seslerinin birbiriyle ortaklıkları, üçüncü kısım ise büyük boyutların tabakalarında cinslerin düzeni ve bunların sayılarının anlatılmasıdır.

Sekizinci bölüm üç kısımdır: Birinci kısım meşhur devirlerin açıklanması, ikinci kısım Yunanca ve Arapça uyumlu seslerin isimleri, üçüncü kısım ise perdelerin makamlar ve şu'belerle ilişkisi hakkındadır.

Dokuzuncu bölüm üç kısımdır: Birinci kısım ters ve düz perdelerin anlatılması, ikinci kısım bilinmeyen akortların açıklanması, üçüncü kısım ise tellerde gırtlak nağmeleri ve vuruş sayılarını çıkarma yolunun açıklanması hakkındadır.

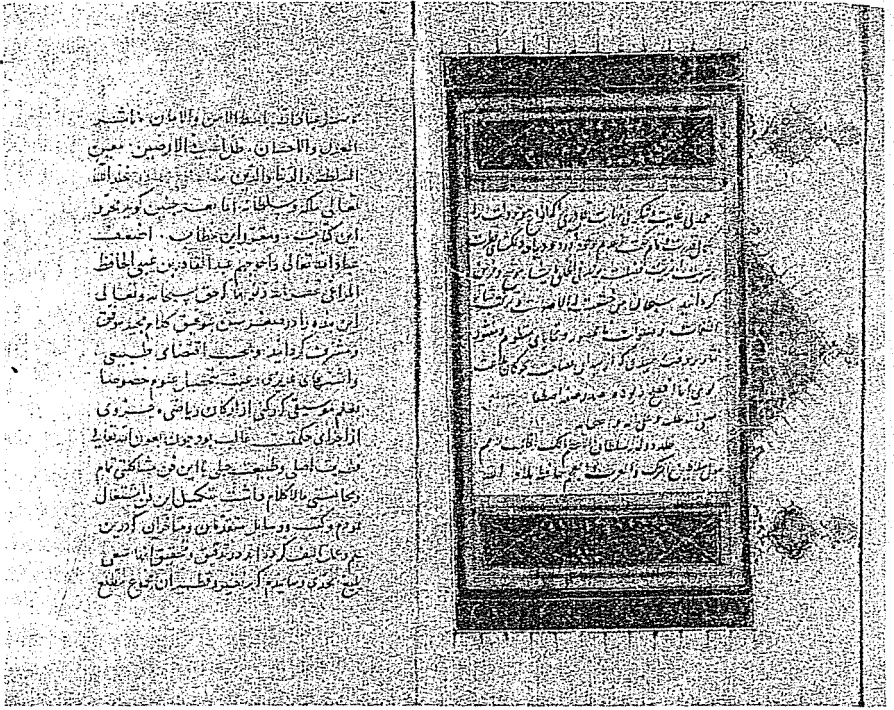
Onuncu bölüm dört kısımdır: Birinci kısım ud tellerinin perdelerindeki çok güç problemlerin kuralları, ikinci kısım gırtlaktan okumanın uygulaması ve anlaşılması ile kolay ve zor terkiplerin anlatılması, üçüncü kısım intikâ'l (geçiş) hakkında birkaç söz, dördüncü kısım ise, mûsikî âletlerinin isimleri ve mertebeleri hakkındadır.

On birinci bölüm dört kısımdır: Birinci kısım eskilerin ikâ' devirleri yolu, ikinci kısım, Abdülkâdir Merâğî zamanda kullanılan ikâ' devirleri, üçüncü kısım Abdülkâdir Merâğî'nin icât ettiği ikâ' devirlerinin usul ve fûrû, dördüncü kısım ise tasnîflerin dahil olma kuralları hakkındadır.

On ikinci bölüm üç kısımdır: Birinci kısım edvâr nağmelerinin te'siri, ikinci kısım altıparmak ve eski kullanım yolu, üçüncü kısım ise mûsikînin uygulamasında sınıfları yapma yolu hakkındadır.

Hâtıme altı kısımdır:⁴⁷ Birinci kısım mûsikînin uygulayıcılarının meclis âdâbına nasıl riâyet ettikleri, ikinci kısım her mecliste o meclise uygun şeyleri okuyup söyleme, üçüncü kısım mûsikînin egzersizleri, dördüncü kısım Moğolların melodileştirme yolunda akortlarının adları ve ölçüleri, beşinci kısım mûsikînin icrâcıları, altıncı kısım ud'da kullanılan şedlerin yolu hakkındadır.

⁴⁷ Abdülkâdir Merâğî, *Câmiu'l-Elhân*, vr. 3^a

Câmiu'l-Elhân İstanbul Nuruosmaniye Ktp, nr. 3645 vr. 1^b-2^a

b-Makâsüdü'l-Elhân:

Nüshaları;

1- Topkapı Sarayı Ktp., R.1726, 310x214 (240x140) mm. 21 satır, 79 yaprak, talik, Muhammed b. Muhammed b. İlyas tarafından 838 h.'de (1434 M.) istinsâh edilmiş olup meşin ciltlidir.

2-Rauf Yekta Bey'in kütüphanesinde bulunan bir nüshası, Safer 826 (Şubat 1423) tarihli, müellif hattı. II. Murad'a ithâf edilmiştir. Eserin aslı bir müzâyedede 11 bin sterline yurtdışında satılmış olup, mikro-filmi gazeteci yazar Murat Bardakçı'da bulunmaktadır.⁴⁸

3- İstanbul Nuruosmaniye Ktp., 3656. H. 903 (1497)'de istinsâh edilmiştir. 105 varaktır, 248x168 (189x100) mm. 18 satırdır.

4- İran, Meşhed, Razavî Ktp, nr. 539. Cild 25x17 yazı 15-16 satır, 72 varak, nesih-talik, müellif hattı, 821 (M.1418), Nâdir Şah Vakfı.

⁴⁸ Murat Bardakçı, *Maragah Abdülkâdir*, s.142.

- 5- Aynı Ktp., 6454 bir önceki nüshadan istinsâh.
- 6- Tahran, Melik Ktp,nr. 832/1. 387 H (1433M.)’de istinsâh edilmiştir.
- 7- Aynı Ktp., nr.1656 tarihsiz bir nüshadır.
- 8- Tahran Üniversite Ktp., nr. 3203. Fahreddin Esad tarafından 874 H. (1469M)’de yazılmış bir nüshadan, 1291 H (1874M)’de Ali-i Ferzend-i İsmail-i Reştî tarafından istinsâh edilmiştir.
- 9- Oxford, Bodleian Library, nr. 385. 1077 H. (1666 M)’de istinsâh edilmiştir. 99 varaktır. 252x135 (175x88) mm. 17 satırdır.
- 10- Oxford, Bodleian Library, nr.1843. 21 Şevval 821 (21 Kasım 1418) tarihlidir.
- 11- Oxford, Bodleian Library, nr.1844. 3 Muharrem 1077 (5 Temmuz 1666) tarihlidir.
- 12- Hollanda Leiden Üniversitesi Ktp, Or. 271
- 13- Hollanda Leiden Üniversitesi Ktp, Or. 1061
- 14- Celaleddin Çelebi Nüshası. Yenikapımevlevîhânesi postnişîni Nâsır Abdülbâkî Dede’nin temellük kaydını havî, 1983. yılında Konya Mevlânâ Müzesi’ne hediye edilmiştir. Abdülkâdir Merâğî, *Makâsîdü’l-Elhân*, Milli Ktp., Yz. A 5238/1.

Eserin içeriği:

Osmanlı sultanı II. Murat Han'a sunduğu eseridir. Eser, bir mukaddime ve on iki bâbdan oluşmaktadır. *Makâsîdü’l-Elhân*’ın **birinci bölümünde** (bâb) mûsikînin tanımı, ses, nağme, sesin ve nağmenin meydana gelmesi, aralık, cem’, mûsikînin konusu ve ilkeleri, tizlik ve pestliğin sebepleri açıklanmıştır.

İkinci bölümünde perdeler, uyumsuzluk, aralıkların birbirlerine eklenme kaideleri, aralıkların sınıflandırılması, telli çalgılarda akort sistemi açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde dörtlü ve beşli aralık kısımları, dâire tertipleri, bahir ve çeşitleri, **dördüncü bölümde** meşhur 12 makam, **beşinci bölümde**, âvâze konusu ve bu konu ile ilgili mûsikî bilgilerinin görüşleri açıklanmıştır.

Altıncı bölümde, şübeler ve bunları tel ve perdelerden çıkarma yolları, **yedinci bölümde** aralıkların benzerlikleri, devir nağmelerindeki ortaklıkları, makam âvâze ve şübelerin münasebetleri açıklanmıştır.

Sekizinci bölümde intikal çeşitleri, **dokuzuncu bölümde** ritim konusu, **onuncu bölümde**, edvâr nağmelerinin tesiri, uygulamada mübâşeret yolları (beste yapım örnekleri) ile insan hançeresi ve çalgılarda seslendirilmeleri, **on birinci bölümde** farklı akort çeşitleri, **on ikinci bölümde** transpoze ve çalgı çeşitleri konusu açıklanmıştır.⁴⁹

⁴⁹ Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkâdir*, s.143.

c-Şerhu'l-Edvâr

Nüshaları;

1) İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3651/1, müellif hattı, tarihsiz, cilt: 25. 7 X 17. 5, yazı: 18 X 10. 6, 1. b - 67. b arası, 23 satır, tâlik-nesih.Nuruosmaniye Kütüphanesi nüshası eski ve müteber bir nüsha olarak değerlendirilir. Bu nüsha 120 varak, 24 satır, talik-nesihtir.

2) Topkapı Sarayı Kütüphanesi, A. 3470, XV. yy. M'de istinsâh. *Şerhu'l-Edvâr*'ın bu nüshası 43 varaktır. Nuruosmaniye Kütüphanesi nüshasının İkinci kısmında bulunan "on fayda" bu nüshada yer almamaktadır. Ancak Topkapı Sarayı Kütüphanesi nüshasının 40-42. varaklarında Abdülkâdir Merâğî'nin otobiyografisi yer almaktadır. Abdülkâdir Merâğî'nin otobiyografisi Nuruosmaniye Kütüphanesi nüshasında mevcut değildir.

3) İstanbul Belediye Kütüphanesi, 0.24 Nuruosmaniye nüshasından XX.Yüzyılın başlarında istinsâh edilmiştir.

4) İran, Şiraz, Dr. Visal Kütüphanesi, 29. 954 H. (1547 M.)'de, Abdullah-ı Ferzend-i Şemseddin tarafından istinsâh edilmiştir.

5) Takî Bînîş'in verdiği bilgilere göre Tahran Millî Kütüphanesi'ndeki nüshası, "Şâberânî Nüshası"ndan çoğaltılmıştır. Bu nüsha konuları açısından Şehit Mutahharî Yüksek Okulu Kütüphanesindeki nüsha ile benzerlik arz etmektedir. Bu iki nüshanın sonlarındaki bilgiler aynıdır. Millî Kütüphanesindeki nüshanın sonundaki 845 tarihli yazı, Şehit Mutahharî Yüksek Okulu Kütüphanesi'ndeki nüshada silinmiş ve yerine "el-Mükerreme" yazılmıştır. Millî Kütüphanesindeki nüshası okunaklı olup, anlaşılır, tâlik-nesih bir hat ile yazılmış ve Mutahharî Nüshası'ndaki okunamayan, anlaşılamayan kelimeler anlaşılır hale gelmiştir.⁵⁰

6) Şehit Mutahharî Yüksek Okulu Kütüphanesi'ndeki nüshası, 1297'de Mutahharî tarafından vakfedilmiştir. Bu nüsha, 121 varaktır. Her varak 21 satır olarak yazılmıştır. Bu nüshada Eflâton'un müziğin konusunun miktar ilmi olma özelliğinden dolayı "ses" olduğunu söylediğini; ancak sonraki mûsikî bilginlerinin müziğin aruz yönünden hareketle konusunun "nağme" olduğunu söylemiş olduklarından bahsedilmektedir.⁵¹

7) Takî Bînîş'in verdiği bilgilere göre Tahran Melik Kütüphanesi'ndeki nüsha, 6295 numarada, "Nüshayı Nevmûris" ismiyle kayıtlı olup, "Şâberânî Nüshası"ndan çoğaltılmıştır. Tahran Üniversitesi

⁵⁰ *Şerhu'l-Edvâr*'ın İran'daki kütüphanelerde bulunan nüshaları hakkında verdiğimiz bilgileri *Şerhu'l-Edvâr*'ın İran'da bulunan nüshalarını incelemiş olan Takî Bînîş'ten naklettik. Bkz. Abdülkâdir Merâğî, *Şerhu'l-Edvâr*, (thk. Takî Bînîş), Tahran Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi Yayını, Tahran 1991, s. 74.

⁵¹ Abdülkâdir Merâğî, *Şerhu'l-Edvâr*, (thk. Takî Bînîş), s. 41.

Merkez Kütüphanesi'ndeki nüsha ile Şehit Mutahharî Yüksek Okulu Kütüphanesi'ndeki nüsha bir çok farklılıklar içerir. *Şerhu'l-Edvâr*'ın olduğu birinci kısımdaki konuların ayrılışı ve bablara bölünmesi yönünden bu iki nüsha benzerlik arz etmektedir; ancak bu iki nüsha arasındaki farklılıklar kelime ve cümlelerdedir. İkinci kısımda "on fayda" bulunmakta olup, bu bölümde usûl konusunda farklılıklar bulunmaktadır.⁵²

Şerhu'l-Edvâr'ın bir nüshası da "Rauf Yektâ Bey Kütüphanesi"ndedir. *Şerh-i Kitâbü'l-Edvâr*, *Şerhu'l-Edvâr*, *Şerhu'l-Kitâbi'l-Edvâr* hep aynı eserin çeşitli nüshalarında görülen başlıklardır.

Çalışmamızda esas aldığımız tahkikli metin Takî Bînîş'e ait olup muhakkik Takî Bînîş, *Şerhu'l-Edvâr*'ın tenkitli metnini Şehit Mutahharî Yüksek Okulu Kütüphanesi'ndeki nüshasını esas alarak, *Nuruosmaniye Kütüphanesi* ve *Tahrân Millî Kütüphanesi*'ndeki nüshalarıyla mukayese ederek hazırlamıştır.⁵³

Abdülkâdir Merâğî'nin bu kitabı, kitabın adından da anlaşılacağı gibi Safiyyüddîn el-Urmevî'nin (M.1216-1294) *Kitâbü'l-Edvâr* adlı eserine yazılmış bir şerhidir. *Şerhu'l-Edvâr*, Abdülkâdir Merâğî'nin kaleme aldığı son eseridir.⁵⁴ Abdülkâdir Merâğî, bu kitap için mukaddime, makale ve Hâtîme şeklinde üç bölüm düzenlemiştir. **Mukaddime**, şu üç bölümü içermektedir: 1. Mûsikî kavramının anlamı, 2. Mûsikînin konusu, 3. Mûsikînin ilkeleri.

Makale iki bölümden oluşmaktadır. Makalenin **ilk bölümü** nağme edvârının şerhi hakkında olup, Urmevî'nin *Kitâbü'l-Edvâr* adlı eserinden mûsikî nazariyatı kapsamında olan nağme edvârı ile ilgili 14 konunun açıklanmasına; **ikinci bölümü** ise bu eserdeki anelik mûsikî kapsamında değerlendirilmesi gerektiği için onbeşinci konuda yer alan uygulama örneklerinin açıklanmasına ayrılmıştır. **Hâtîme bölümünde** Merâğî, *Zevâidü'l-Fevâid* başlığı altında Merâğî'nin faydalı on konuyu açıkladığı farklı bir eseridir. Bu çalışma, bizim çalışmamız olan *Şerhu'l-Edvâr*'dan farklı bir çalışma olduğundan, biz bu bölümü incelemedik.

Birinci makale şu konuları içermektedir:

1. Nağmelerin Tanımı, Tizlik ve Pesliğin İzahı
2. Klavye Üzerindeki Perde Yerlerinin Kısımlarının İzahı
3. Aralıkların Oranlarının İzahı
4. Kulağa Hoş Gelmeyen Uyumsuz Nağmelerin Sebeplerinin İzahı
5. Uyumlu Te'lîfin İzahı
6. Devirler ve Oranlarının İzahı
7. Farklı İki Telin Akordu ve Nağme Düzenleri

⁵² Abdülkâdir Merâğî, *Şerhu'l-Edvâr*, (thk. Takî Bînîş), s. 40.

⁵³ Abdülkâdir Merâğî, *Şerhu'l-Edvâr*, (thk. Takî Bînîş), s. 41.

⁵⁴ İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamanı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1994, s. 215.

8.Ud Tellerinin Akordu ve Notaların Ud adlı Çalgıdan Çıkarılması (elde edilişi)

9. Meşhur 12 Makamın İsimlerinin İzahı

10. Temel 12 Makam Nağmelerinin Ortak Seslerinin İzahı

11. Temel 12 Makamın Tabakaları

12. Ud'da Farklı Akort Sistemleri

13. Ritim

14. Melodilerin Etkileri

İkinci Makale'de Merâğî, onbeşinci konu başlığı altında nota ve usûl örnekleri vermiştir.

d-Kenzü'l-Elhân:

Abdülkâdir Merâğî'nin bestelerinin ebced ile yazılmış notalarının bulunduğu bu kitabı henüz gün ışığına çıkarılamamıştır. Murat Bardakçı tarafından Tahran Melik Kütüphanesi'nde 6317/2 numarada bulunduğu belirtilen⁵⁵ bu eser Abdülkâdir'in yüzyıllardan beri kayıp olduğu söylenen kitabıdır.

Abdülkâdir, bazı konuları daha derinlemesine *Kenzü'l-Elhân*'da ele aldığını *Şerhu'l-Edvâr*'da belirtmektedir. Gerek *Şerhu'l-Edvâr* adlı kitabından gerek diğer kitaplarından anlaşılmaktadır ki ebced nota sistemiyle yazdığı birçok bestesi bu eserinde yer almaktadır.

e-Zübdetü'l-Edvâr:

Nüshasının nerede olduğu bilinmemektedir. Sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun Tahran Büyükelçiliği müsteşarlarından Münif Bey tarafından Tahran'da bulunarak İstanbul'a getirildiği ve Rauf Yakta'ya hediye edildiği bilinmektedir.⁵⁶

f-Fevâid-i Aşere:

İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi 3651/II numarada bulunmaktadır. Bu eserin baskısını Muhammet Ali Terbiyet gerçekleştirmiştir.⁵⁷

Eserin içeriği:

1. Fâide

a-Peygamber (a.s)'in güzel ses sanatı ile ilgili hadisleri

b- On iki makam

2.Fâide

⁵⁵ Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkâdir*, s. 148.

⁵⁶ Murat Bardakçı, a.g.e., s. 147.

⁵⁷ Abdülkâdir Merâğî, *Şerhu'l-Edvâr*, (thk. Takî Binîş), s. 35.

a-Yirmi dört şubenin açıklanması ve telin bölümlerinden çıkarılması.

b-Yedi âvâze

3.Fâide

a-Meşhur ve benzer devrelerin rakamlarının açıklanması

b-Tam toplamda dörtlü tabakaların açıklanması

4.Fâide

a- Dörtlüler

b- Altı parmağın kullanılması metodu

5. Fâide

a- Tarîka yapma yolları

b- Udla icrânın kuralları

6. Fâide

a- Mûsikî formları

b- İntikâl yolları

7. Fâide

a- Abdülkâdir'in kendi buluşu olan ikâ devirleri

b- Usullerin icrâsı ile ilgili kurallar

8. Fâide

a- Hanendelik

b- Terkîb, âvâze ve şubelerin münâsebetleri

9. Fâide

a- Takrir ve mergule çeşitleri

b- Çalgıların tasnîfi

10. Fâide

a- Eskiden yaşamış ünlü müzisyenler

b- Fârâbî ve Safiyyüddîn'in bazı görüşlerine itirazlar⁵⁸

2- Abdülkâdir Merâğî'nin Mûsikî Dehası

Abdülkâdir Merâğî'nin mûsikî kitapları incelendiğinde, onun kendinden önceki mûsikî bilginlerinden Fârâbî, İbn-i Sînâ, Safiyyüddîn el-Urmevî, Kutbuddîn Şirâzî gibi mûsikî otoritelerinin görüş ve düşüncelerine vâkıf olduğu görülür. O, bunlarla da yetinmeyerek bu konuda araştırmalarını daha da ileriye götürmüştür. Mûsikîde başarılı olmak için mûsikînin hem nazarî hem de amelî yönüne vâkıf olmanın gereğine inanıyordu.⁵⁹

1370'li yılların başında Tebriz'de Celâyir sarayına intisâb etmiş, 1372'de Celâyir sultanı Üveys, onun için bir hat yazmıştır. Bu hat yazısında, Abdülkâdir'in, mûsikî konusunda zamanının tek kişisi ve devrinin en üstünü olduğunu, eşi ve benzerinin bulunmadığını anlatır. Aynı yazıda

⁵⁸ Murat Bardakçı, *a.g.e.*, s. 147.

⁵⁹ Abdülkâdir Merâğî, *Şerhu'l-Edvâr*, (nşr. Takî Binîş), s. 288.

Abdülkâdir'in çok seçkin besteler ortaya çıkararak icra ettiği, zamanında tanınmış üstâd mûsikî bilginlerinin onun vasıflarından yoksun oldukları ve onun bu konudaki mahareti karşısında parmaklarını ısırdukları ifade edilmiştir.⁶⁰

Abdülkâdir ile ilgili tüm kaynaklarda bahsedilen ve kendisinin de anlattığı "nevet-i müretteb"ın bestelenmesi hadisesi, Sultan Celâlettin Hüseyin zamanında meydana gelmiştir. 11 Ocak 1377 tarihinde hükümdarın da bulunduğu, devrin tanınmış âlim, mûsikîşinas, saz ve söz icracılarının katıldığı mûsikî toplantılarının birinde, beste türlerinin en zoru kabul edilen nevet-i mürettebin bir ayda bile zor bestelenebileceğinin ileri sürülmesi üzerine, Abdülkâdir günde bir adet nevet-i müretteb besteleyebileceğini iddia ve ispat etmiştir.⁶¹ Aynı yılın ramazan ayında her gün birer adet olmak üzere otuz eşer besteleyip, arefe günü de bunların hepsini birden icra ederek şöhretini arttırmakla kalmamış, kendisine mûsikî alanında günümüze kadar sarsılmaz bir yer temin etmiştir.

1378 yılında Erdebil'de Safevîler'in ikinci şeyhi Sadrettin'in huzurunda kendi buluşu olan "kâseler sazı"nı çalmış, 1380 yılında Tebriz'de "Rebî usûlü"nü⁶², 1382 yılında da "Feth usûlü"nü⁶³ tertip etmiştir.

Abdülkâdir'den önce eski mûsikî nazariyatçıların sistemleştirdiği bir Doğu mûsikîsi vardı. Bu sistemler eski Yunan mûsikî sistemlerinden geri kalmadığı gibi onlardan da üstündü. Ancak o dönem mûsikî bilginlerinden çoğunun eserleri günümüze ulaşamamıştır. Abdülkâdir, eski İslâm mûsikî nazariyatçıların geliştirmiş olduğu mûsikî sistemine çok önemli katkılarda bulunmuş, bu yüzden de Batı müzikologlarının dikkatini çekmiş bir mûsikî bilgini olarak tarihe geçmiştir.⁶⁴

Büyük Türk mûsikîsi bestekârı Abdülkâdir Merâğî *Câmiu'l-Elhân*'ın mukaddimesinde; Allah'ın kendisini küçük yaşlarda *Kur'an-ı Kerim*'i hıfzetmeye muvaffak buyurduğunu, hâfizlikten sonra mûsikîye heves ettiğini, kendisinde mûsikîye karşı büyük bir yetenek gördüğünü şu cümlelerle ifade etmiştir:

"Kulların en zayıfı ve muhtâcı olan Abdülkâdir Bin Gaybî el-Hâfız el-Merâğî Hak Sübhânehû ve Teâlâ, bu bendeyi, küçük yaşta, Kelâm-ı Mecîd'in yardım ve korumasıyla, muvaffak ve müşerref kalmıştır. Böylece O, tabiatının arzusu ve sevk-i tabîinin isteğiyle, ilim tahsiline, özellikle de matematik ilminin rûkûnlerinden biri ve hikmetin cüzlerinden bir parça olan mûsikî ilmine râğbet etmiştir. Bu eğilim onda gâlip olmuştur. Allah yardım ettiğinden, aslî fıtratım ve karakterim bu fen ile tam bir uyuşma ve

⁶⁰ Murat Bardakçı, *a.g.e.*, s. 168.

⁶¹ Abdülkâdir Merâğî, *Câmiu'l-Elhân*, vr. 59^b-60^b. Aynı olay Abdülkâdir Merâğî'nin *Makâsîdü'l-Elhân*, Nuruosmaniye Ktp., Nr. 3656, vr. 86^a-87^a, *Risâle-i Fevâid-i Aşere*, Nuruosmaniye Ktp., Nr. 3651/II, vr. 91^a-92^b de anlatılmaktadır.

⁶² 24 zamanlı bir usûldür, ayrıca bkz. Bardakçı, *a.g.e.*, s. 87.

⁶³ 50 zamanlı bir usûldür, ayrıca bkz. Abdülkâdir Merâğî, *Câmiu'l-Elhân*, vr. 54^b

⁶⁴ M. Nazmi Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi I*, s. 327.

benzerliğe sahip oldu. Bu şekilde bu fenni öğrenmeyi tamamladım. Bu fennin ilmi ile ameli konusunda yazılan eskilerin ve yenilerin kitap ve risâlelerini mümkün olduğunca parlak bir gayretille tetkik ve tahkik eyledim. Böylece bilgi topluluğundan az çok haberdar oldum, tabiatım gereği bu fen ile aramda bir ünsiyet meydana geldi. Uygulamada da, meşhur üstatların ve mahir sınıflandırmacıların diğer sınıflandırmalarından haberdar oldum. Gece gündüz, vezinlerin kuruluş ve lahinlerin çıkarılması konusunda, vuruşların birleştirilmesi ve tasnifler ile terkipler icat ederek sürekli alıştırmalar yaptım. Baştan taklit yolu ile dokuz tahkik ortaya koydum. Bu ilim ve onun uygulanmasında, kolayca ulaşılabilen kaynaklar ve umum halkın tabiatına hoş gelen, talebelerce de kolay ezberlenen ve unutulmayan tasnifler kurdum...⁶⁵

Abdülkâdir, zamanının bütün makamlarına vukûfiyeti, birçok çalgı icat etme becerisi, pek çok mûsikî aleti, özellikle de ud çalmaktaki mahareti ve bütün formlarda olağanüstü besteler yapabilecek derecede kabiliyeti ile dikkati çekmiş ender sanatkârlardan biri olduğu için nazariyâtçı ve icracılığının yanı sıra bestekârlığı yönüyle de haklı bir şöhret kazanmıştır.⁶⁶

Sonuç

Abdülkâdir Merâğî'nin çocukluktan itibaren başta babası Gıyâseddin Gaybî'nin rahle-yi tadrîsinden geçtiği, zamanının önemli bilginlerinden istifâde ettiği ve İslâmî terbiye ile yetişmiş bir kişi olduğu görülmektedir. Hayatının önemli zamanlarını yaşadığı yere yakın çevredeki sultanlar ile diyalog içerisinde geçirerek, onların büyük övgülerine mazhar olmuş bir mûsikî üstadı olduğu anlaşılmaktadır.

Abdülkâdir Merâğî'nin pek çok eser bestelediğini ve kendinden sonra gelen bestekârlara ışık tutmuş olduğunu söyleyebiliriz. Abdülkâdir Merâğî'nin, mûsikînin en zor bestelenen formu olduğunu düşündüğümüz “nevbet-i müretteb”⁶⁷ formunda otuz adet beste yapması, onun bestekârlığı konusundaki üstün yeteneğini göstermesi açısından önemlidir. Onun yazdığı mûsikî nazariyesi kitaplarında bazı beste örnekleri de mevcuttur; ancak

⁶⁵ Abdülkâdir Merâğî, *Câmiu'l-Elhân*, 1^b

⁶⁶ Nuri Özcan, “Abdülkâdir Merâğî”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, c. I, s. 243.

⁶⁷ Eskiler, skalalar ve İka' yollarının birbiriyle ilişkileri olan dört mûsikî parçasına “nevbet-i müretteb” demişlerdir. Bu nevbet, *sakîl-i evvel*, *sakîl-is-sânî*, *sakîl-i remel*, *fahte veya türki-i asl* devirlerinde yer alır. Bundan başka devirlerde de oluşturulursa da bu, tasnifçilerin iradesine bağlıdır. Burada melodileştirmenin basımın ve sonunun bir ahenkte olması gerekir. Nebbet-i müretteb dört parçasının her birine şu şekilde hususî bir ad koymuşlardır: Birinci parça *kavî*, ikinci *gazel*, üçüncü *terâne*, dördüncü *fürûdaştır*. Dörtlü kıtalardan düzenli olan nevbetin her birinin şartları vardır. Bkz. Abdülkâdir Merâğî, *Câmiu'l-Elhân*, vr. 59^a

“ebcet nota sistemi”⁶⁸ ve o günkü usûl anlayışıyla yapıldığı için anlaşılması oldukça zordur.

Notaları elimizde bulunan ve Abdülkâdir’e ait oldukları iddia edilen 25 civarında eserin yanı sıra eski mecmualarda onun adına kayıtlı olduğu ileri sürülen birçok güftesi de günümüze ulaşmış bulunmaktadır.⁶⁹

Abdülkâdir Merâğî, bestekârlık yönü itibariyle günümüze kadar gelen Türk müzisyenleri halkasının başı olarak değerlendirilmiştir. Kendi buluşu olan usûller de onun bestekârlık yönü kapsamında değerlendirilebilir.

Abdülkâdir Merâğî’nin babasının teşviki, yönlendirmesi ve rehberliği ile Kurân-ı Kerim’i hıfzettiğini ve onu iyi bir seda ile okuyabilme hedefinin onu mûsikîye yönlendirmiş olduğunu anlıyoruz. Şiire olan hâkimiyeti, beste yapma ve ritim oluşturma konusundaki mahareti, çalgı mucitliği, çalgı çalmadaki üstün yeteneği ve mûsikî teorisyenliği ile birçok özelliği toplamış olan karizmatik bir otorite olduğu görülmektedir. Kendi döneminden önce mûsikînin temel konularında yapılan tartışmalara üstün zekâsı ile açıklık getirmiştir. Onun, Türk mûsikîsi nazariyâtında günümüzde de önemini koruyan eserleri ile kendisinden sonraki mûsikî bilginlerine de ışık tuttuğu ve Türk mûsikîsinin tekâmülünde rol almış bir mûsikî otoritesi olduğu da açıktır.

KAYNAKLAR

- ABDÜLKÂDİR MERÂĞÎ,- *Makâsîdü'l-Elhân*, Topkapı Sarayı Nüshası Nr.1726.
 Makâsîdü'l-Elhân, Nuruosmaniye Ktp, Nr. 3656.
 Makâsîdü'l-Elhân, (nşr. *Takî Binîş*) Mecmuâtü Mütûn-i Fârisî, Tahran 1977.
 Şerh-i Kitâbü'l-Edvâr, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No. 3651-1, İstanbul (müellif hattı).
 Şerh-i Kitâbü'l-Edvâr, Topkapı Sarayı Ktp. Nr. 3470.
 Şerhu'l-Edvâr (nşr. *Takî Binîş*), Tahran 1991.
 Câmiu'l-Elhân, Nuruosmaniye Ktp, No: 3644.
 Câmiu'l-Elhân (nşr. *Takî Binîş*), Tahran 1987.
 Risâle-i Fevâid-i Aşere, Nuruosmaniye Ktp, Nr. 3651 / II.
 AKA, İsmail, *Timurlular*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999.
 Mirza Şahrüh ve Zamanı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1994.

⁶⁸ Ebcet notasıyla yazılmış ezgi örneklerine Safiyyüddin’in *Kitâbü'l-Edvâr*’ında, Abdülkâdir Merâğî’nin müzikoloji üzerine yazdığı kitaplarda “Mübâşeretü'l Amel” adı altında rastlıyoruz.

⁶⁹ Murat Bardakçı, *a.g.e.*, s. 127.

- AKDOĞAN, Bayram, *Fethullah Şîrvânî ve Mecelletün fi'l-Mûsika Adlı Eserinin XV. Yüzyıl Türk*
 , *Mûsikîsi Nazariyâtındaki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü 1996.
- AREL, Hüseyin Sadettin, *Türk Mûsikîsi Kimindir?* , Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1969.
Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri (Nşr. Onur Akdoğan), Ankara 1993.
- ARSLAN, Fazlı, *Safıyyün Abdulmu'min Urmevî ve er-Risâletü's-Şerefiyye'si*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2007.
- BARDAKÇI, Murat, *Merâğalı Abdülkâdir*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1986.
- D'ERLANGER, Baron Rodolphe, *La Musique Arabe*, Paris, 1938, I, II, III, IV, V.
- EZGİ, Dr. Suphi, *Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi*, İstanbul 1953.
- KAM, Ruşen F. "Merâğalı Abdülkâdir", Radyo, Sayı 17.
- KÂMİLOĞLU, Ramazan, *Ahmedoğlu Şükrullâh ve "Edvâr-ı Mûsikî" Adlı Eseri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- KANTEMİROĞLU, *Kitâb-ı İlmü'l-Mûsikî Alâ Vech-i Hurûfât* (neşr. Yalçın Tura), I.
- KARADENİZ, M. Ekrem, *Türk Mûsikîsi'nin Nazariye ve Esasları*, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul 1982.
- KOLUKIRIK, Kubilay, *İbni Sînâ'da Müzik Düşüncesi (Kitâbuş-Şifâ Adlı Eseri Esas Alınarak)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enst. Kayseri 1999.
- , *Abdülkâdir Merâğî ve Şerhu'l-Edvâr Adlı Eserinin XIV. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyâtındaki Yeri*, Yayınlanmamış doktora tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- KUTLUĞ, Yakup Fikret, *Türk Mûsikîsi'nde Makâmlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- ÖZCAN Nûri, XV ve XVI. Yüzyıllarda Türk Dünyasında Mûsikî" *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Ya pan Değerler Tartışmalı İlmî Toplantısı*, İstanbul 1977..Ü.İ.F. *Mûsikî Ders Notları*, İstanbul 2001.
- , "Osmanlılarda Musikî", *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, c. III.
- , "Abdülkâdir Merâğî", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. I.
- , "Türk Mûsikîsinin Âbide Şahsiyetlerinden Abdülkâdir Merâğî", *Türkler*, Ankara 2002, C.VIII.
- ÖZKAN, İsmail Hakkı, *Türk Mûsikîsi Nazariyât ve Usulleri*, Ötügen,1982.
- ÖZALP, M.Nazmi, *Türk Mûsikîsi Tarihi I, M. E. B.* , İstanbul 2000.
- ÖZTUNA, Yılmaz; *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, I-III, M. E. B. Yayınları, İstanbul 1969.
- , *Abdülkâdir Merâğî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 916, Ankara, 1988.

- SAFİYYÜDDİN el-URMEVÎ, *Kitâbü'l-Edvâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3653/1, vr. 3^a.
- SEZİKLİ, Ubeydullah, *Abdülkâdir Merâğî ve Câmîu'l-Elhân'ı*, Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- TERBİYET, Muhammed Ali *Dânişmendân-ı Âzerbaycân*, Tahran 1314 Makâlât-ı Terbiyet, Tahran
- UYGUN, Mehmet Nuri, *Safiyüddîn Abdül Mü'min Urmevî ve Kitâbü'l- Edvarı*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1999.
- YEKTA, Rauf, *Türk Müsikîsi*, (*Fransızca'dan Çeviren, Orhan Nasûhioğlu*), Pan Yayıncılık, İstanbul 1986.
- YEKTA, Rauf, *Türk Müsikîsi Nazariyatı*, İstanbul 1924.
- YEKTA, Rauf, *Esâtiz-i Elhân*, (Haz. Nuri Akbayar), Pan Yayıncılık, İstanbul 2000.